

*Dubravko Radošević**

NOVAC I SUVERENITET

**Michel Aglietta i André Orléan, “Golden Marketing -
- Tehnička knjiga”; Zagreb; 2004.; str. 422**

**Prijevod sa francuskog, stručna redakтура i predgovor:
prof. dr. Zvonimir Baletić, akademik HAZU;
(tekst 385 str.; ostalo: Predgovor uz hrvatsko izdanje i Kazalo).**

U hrvatskoj stručnoj literaturi postoji veliki nedostatak izvornih radova iz oblasti monetarne teorije i teorije i politike središnjeg bankarstva. Nedostaju i prijevodi relevantne stručne literature. Osim toga, kod nas prevladava monetarna ortodoksija, koja se hrvatskoj stručnoj javnosti prenosi preko stručnih analiza MMF-a ili/i Svjetske banke. Nedostaju radovi drugih škola mišljenja u monetarnoj teoriji.

Stoga je knjiga francuskih monetarnih teoretičara – u izvrsnom prijevodu Zvonimira Baletića - posebno korisna studija koja bi mogla poslužiti onima koji odlučuju o ekonomskoj, a napose o monetarnoj politici, ali i hrvatskoj javnosti, jer se u fokus društvene i stručne rasprave stavljaju problemi korištenja monetarnog suvereniteta u nacionalnoj razvojnoj politici.

Autori ove studije ugledni su francuski znanstvenici, pripadnici francuske «škole regulacije», skupine ekonomista iz oblasti tzv. «institucionalne ekonomije», koji na poseban način shvaćaju odnos slobodnog tržišta i ekonomske funkcije države. Aglietta i Orléan probleme korištenja monetarnog suvereniteta tumače s pozicije monetarnih teoretičara, ali koji su stekli i empirička znanja u dizajniranju i provođenju monetarne politike u Francuskoj. Tako je Michel Aglietta sveučilišni profesor u Parizu, ekonomski savjetnik predsjednika francuske Vlade, a bio je

* D. Radošević, mr. sc., savjetnik Predsjednika Republike Hrvatske za gospodarstvo. Prikaz primljen u uredništvo: 26. 8. 2004.

savjetnik Banke Francuske, središnje francuske banke. André Orléan direktor je istraživanja u Nacionalnom centru za znanstvena istraživanja. Ovaj rad ima interdisciplinarni karakter, a istraživanje je okupilo brojne francuske znanstvenike (ekonomiste, antropologe, povjesničare, pravnike) u okviru projekta «Financije, etika, povjerenje», koji je financirala pariska Riznica za pologe i zaloge.

Ovom se knjigom nastoji rasvijetliti monetarni fenomen, fenomen novca i monetarnog suvereniteta u modernim tržišnim ekonomijama, s posebnim osvrtom na euro. Za autore ove zanimljive knjige novac se ne promatra s usko ekonomskoga stajališta. Moderni novac ostaje izraz društva kao cjeline, on je provoditelj društvene pripadnosti. Zato je ovaj rad u središte analize postavio koncept legitimnosti ili suverenosti novca.

Društveni karakter novca polazi od središnje uloge koju pojedinac stječe u hijerarhiji vrijednosti, ali se razmatraju autonomija ekonomske sfere, njezina odvojenost od društva i njezina težnja da sebi podvrgne društvenost. Posebno su intrigantne teze autora da novac logički prethodi tržišnim odnosima i da je novac osnovnija društvena veza od tržišta. Autori polaze od pretpostavke da svaki novac pripada cjelini pojedinog društva koje ga uvodi u život. Autori ističu da se o novcu danas općenito misli kao o ekonomskoj instituciji par excellence, a povijest i antropologija uče da su stvari posve drugačije. Primjerice, autori analiziraju monetarni poredak u vedskoj Indiji, u melanezijskoj zajednici, u rimskoj Antici i u zapadnoj i ekvatorijalnoj Africi.

Teorija vrijednosti i cijena potpuno isključuju novac iz svojih osnovnih pretpostavki i kada dođe do novca, ekonomska teorija smatra da je on neutralan, odnosno da novac i njegovo postojanje nisu važni. U ekonomskom je poretku, novac sredstvo pretvorbe individualnog u kolektivno i privatnog u društveno. Autori nastanak novca smatraju posljedicom nastanka tzv. izvornog ili iskonskog duga. Novac je posrednik u recipročnom dugu koji nastaje između privatnih agenata u procesu razmjene resursa i u sklopu društvene podjele rada. Novac ujedinjuje sustav privatnih i društvenih dugova homogenizacijom njihovih mjerila u istoj računskoj jedinici i obaveze da dugovi budu namireni u novcu. Kako kažu autori, "zato što ujedinjuje sustav dugova i regulira njihov razvoj u vremenu, novac se nalazi na spoju ekonomske i političke logike. Međutim, razdvajanje i potencijalna suprotnost tih logika čine od novca instituciju koja je u savezu s političkim autoritetom i koji mora izraditi načine predstavljanja koji mu omogućuju poštovanje hijerarhijske distance od privatnih financija".

U knjizi se analizira novac sa stajališta želje za bogatstvom, i razrađuje se (Keynesov) koncept preferencije likvidnosti novca, odnosno problem monetizacije i sustava dugova (plaćanja). Monetarna politika shvaćena je kao strategija očuvanja integriteta sustava plaćanja. Ističe se kako je "nominalno sidro" ključni element povjerenja u novac. Osim toga, "sistemska rizik" druga je prijetnja povjerenju u novac, uz inflaciju koja narušava integritet sustava namirenja dugova.

U modernim društvima središnje banke izražavaju novi oblik javnoga autoriteta nad novcem, one provode monetarni suverenitet. Uvođenje eura i osnivanje Europske središnje banke (ECB) pružaju područje za praktičnu primjenu iznesenih koncepata. Financijska globalizacija dala je snagu jednom mišljenju koje deligitimira nacionalne ekonomske politike. Ekonomski liberalizam razarao je ustavne poretke koji su legitimirali nacionalne monetarne suverenitete, primjerice njemačke Bundesbanke ili francuske Banque d' France.

Aglietta i Orléan navode da se - opsjednuti inflacijom, a ne pridajući nikakvu pozornost međunarodnom monetarnom sustavu, (ovdje se može reći da je u nas pridavana nedovoljna pažnja međunarodnoj konkurentnosti izvoznog sektora hrvatskoga gospodarstva) - ekonomisti koriste preširokim definicijama neovisnosti središnje banke. U anglosaksonskoj koncepciji zakonodavna vlast obavlja veoma striktnu kontrolu rada središnje banke. U slučaju njemačke Bundesbanke koncepcija neovisnosti dublja je od neovisnosti unutar države u anglosaksonskoj tradiciji. Naime, njemački "ordo-liberalizam" ima eksplicitno u vidu monetarni ustav koji štiti individualnu slobodu protiv svake samovolje vlasti. Aglietta i Orléan zbog toga smatraju da će projekcija toga modela Europi postavljati krupne probleme, kojih odgovorni političari uoče nisu svjesni. Osobno bih se – kao bivši centralni bankar - pridružio ovoj ocjeni u ocjeni efekata dosadašnje primjene ovoga modela centralnog bankarstva na hrvatski model središnjega bankarstva. Poznata je izreka da je «monetarna politika suviše važna da bi o njoj odlučivali političari». Ali, poznata je i izreka Milтона Friedmana da je «novac suviše važan da bi bio prepušten centralnim bankarima». Stoga se pitanje monetarnog suvereniteta, iako primarno ekonomsko pitanje, ne može odvojiti od političkoga sustava, ni od sustava diobe demokratske vlasti i sustava «ravnoteže i uzajamne kontrole» svih ogranaka državne vlasti. Zbog toga je u fokusu ove analize uvijek odnos monetarne i zakonodavne vlasti u okviru nacionalnih država.

Veoma je intrigantno i poticajno razmišljanje navedenih autora i o tome kako je pitanje europskog monetarnog suvereniteta daleko od jasnog razumijevanja. Načelo je nastanka ECB neovisnost. To načelo odvaja – unutar države članice EU – središnju banku od izvršne vlasti i daje joj autonomni autoritet u isključivome području kvalitete novca, ali tu je neovisnost prenijela zakonodavna vlast pred kojom središnja banka ostaje odgovornom i mora opravdati svoje zadaće. U okviru monetarne unije oformljen je sustav središnjih banaka s europskom središnjom bankom. Ova posljednja na neki način je filijala nacionalnih središnjih banaka. Ključno je pitanje – na koje autori ukazuju – kojem je institucionalnom suverenitetu podčinjeno to institucionalno posredovanje? Budući da je ovaj rad nastao godine 1998., autori, naravno, nisu mogli u svoja razmatranja uključiti osnovna načela novog europskoga ustava, Konvencije EU, koja regulira odnos između zakonodavne i monetarne vlasti Unije.

Sve je to osnovna poruka nove knjige spomenutih autora, a provlači se kroz čitav tekst knjige koja je podijeljena na četiri glavna dijela: 1. Dug; 2. Suverenitet; 3. Povjerenje, i, 4. Suvremeni smjerovi razvitka. Sadržaj tih dijelova autori su koncizno opisali u izvrsnome Uvodu.

Ovdje je svakako potrebno istaknuti da je glavno načelo modernoga koncepta središnjega bankarstva neovisnost središnje banke. To načelo odvaja – unutar nacionalne države – središnju banku od izvršne vlasti i daje joj autonomni autoritet u isključivom području kvalitete novca. Ujedno, time se ograničuju mogućnosti monetizacije državnoga duga. Ipak, to odvajanje ostaje pod kontrolom priznate suverenosti, koja monetarnu vlast podčinjava svome autoritetu, kao što pokazuju institucionalni aranžmani koji snažno ograničuju djelovanje središnje banke. Neovisnost je uvijek samo djelomična, a tu neovisnost je na središnju banku prenijela zakonodavna vlast (nacionalni parlament), pred kojom središnja banka ostaje odgovornom i mora opravdati izvršenje zadaće. Neovisnost je, dakle, obuhvaćena demokratskim suverenitetom.

Neovisnost je skup institucija koji središnju banku izolira - koliko je to moguće - prilikom donošenja odluke o monetarnoj politici od političkih pritisaka. Ti mogući pritisci nisu samo pritisci vlade. Oni mogu jednako dolaziti i od političkih stranaka, od ekonomskih lobija ili od financijske zajednice. Po tome je konceptu neovisnost središnjih banaka oblik monetarne legitimnosti koji prelazi nacionalni okvir. Ostaje da se razmotri kakav je stvarni sadržaj neovisnosti, odnosno legitimnosti središnje banke ?

Ukratko, ako se referiramo na hrvatsku zbilju, dok HNB nije članica sustava Europske središnje banke, hrvatska je središnja banka sasvim podčinjena suverenom autoritetu hrvatske zakonodavne vlasti. No, u modernim je društvima suverenitet još uvijek nacionalni i demokratski, a u modernom se međunarodnom poretku traži tzv. «institucionalno sidro» odvajanjem monetarne vlasti središnje banke od izvršne vlasti unutar nacionalne države.

Uz tzv. «institucionalno sidro», autori navode primjenu tzv. «nominalnog sidra», koje je ključni element povjerenja u novac. Ubrzana bi inflacija imala za posljedicu efekte nepravedne «redistribucije imovine». Danas postoji «široki konsenzus da vjerodostojan novac predstavlja preduvjet dugoročnog ekonomskog rasta i socijalne pravednosti» (Othmar Issing: Should We Have Faith in Central Banks ?; IEA; London; 2002). Zbog toga središnja banka mora imati političku potporu zakonodavne i izvršne vlasti da primjenjuje «politiku niske inflacije». Ukratko, novac (bolje rečeno, monetarna politika) osnovna je institucija tržišnoga gospodarstva. Novac izražava sve, jer je on logika modernog tržišnoga sustava.

Poznate su teorije o tzv. «neutralnosti novca» - da se razmjena i proizvodnja ne mijenjaju zbog promjena količine novca. Po toj teoriji, oni ovise samo o realnim činjenicama gospodarstva, i to: o iskoristivim resursima, o raspoloživoj tehnolo-

giji i o ukusu potrošača. No, prema drugim je ekonomskim teorijama neutralnost novca samo jedna aproksimacija. Novac (monetarna politika) uvijek djeluje na gospodarstvo. Svi se ekonomisti u tome slažu, iako neki smatraju njegove učinke kratkoročnima.

Stoga je potrebno koristiti se monetarnim suverenitetom i neovisnom monetarnom politikom u ostvarivanju razvojnih ciljeva nacionalne ekonomije. Hrvatska je to u razdoblju od godine 1994. do danas nedovoljno činila. Veliki uspjeh razvojne politike Slovenije, kao najuspješnije europske tranzicijske ekonomije, velikim dijelom može se pripisati upravo umješnom korištenju monetarnog suvereniteta.

Naposljetku, može se konstatirati kako je cijeli rad prožet veoma kritičnim pogledima na postojeću neoliberalnu ekonomsku filozofiju, na prevladavajući model financijske globalizacije i na njihovu nekritičku primjenu u monetarnoj teoriji. Preporuke autora za drugačije promišljanje prirode novca - koji ima društveni karakter - i za promjenu modela središnjeg bankarstva izvrsno se uklapaju u mainstream moderne ekonomske teorije i prakse modernog središnjeg bankarstva.

U takvome kontekstu, ovaj rad može biti od koristi u formuliranju nove hrvatske monetarne (i razvojne) strategije, pa se ova knjiga posebno preporučuje.